

Маруся Чурай (переказ)

Ліна Костенко

Розділ 1, якби знайшлась неопалима книга...

Події, описані у творі, відбуваються в Полтаві в 1658 році. Лесть не вся Полтава зібралася біля дверей міського суду. На підсудній лаві була донька справжнього козака горда і непохитна Маруся Чурай, яку звинувачували в отруєнні Гриця Бобренка, її коханого.

Бобренчиха, мати Гриця, голосила більше за всіх, але Маруся всі наклепи і прокльони приймала мовчки. Тоді заворушилася громада, говорячи, що Чураївна сама розповідала про те, як копала і готувала зілля (отруту). Тоді Параска Демиха розповіла, як Гриць похитуючись йшов додому, як вона разом із Бобренчихою намагалися його врятувати. Параска наголосила на тому, що Гриць був козаком, але помер "наглою" смертю від рук дівчини. Суд продовжувався, тоді Фесько розповів про Марусину спробу втопитися. Інші свідки, котрих привела Бобренчиха, сказали, що Маруся - відьма.

Далі розповідається про бойові і не лише досягнення Гриця. Стає відомо, що Григорій Бобренко посватав заможну Галю Вишняківну. За версією громади саме через це Маруся й отруїла Гриця, через ревності. Вишняківна стверджує, що Маруся причарувала Гриця, а потім отруїла. Проти Чураївни свідчить Горбань, котрого теж колись судили за крадіжки. З'являється Пушкар - перший, хто стає на захист Марусі, говорячи, що Гриць збив дівчину з правильного шляху. Мати Гриця вплутується у сварку. Але Маруся мовчить. Марусина мати промовляє до громади про те, що звинувачення мають місце, але не відверта ж брехня, "у мою дитину не кидайте словами, як багном!". Чураїха додає:

"Чужа душа — то, кажуть, темний ліс.

А я скажу: не кожна, ой не кожна!

Чужа душа — то тихе море сліз.

Плювати в неї — гріх тяжкий, не можна".

За Марусю вступається Яким Шибиліст, що висвітлює провідну рису характеру Гриця - дволикість, "любив достаток і любив пісні". До суду прибуває посланець з листом від Хмельницького з проханням про допомогу у битві під Білою Церквою. Посланець дізнається про смерть Гриця та її причини, щиро виказує невдоволення та осуд, адже козаки в боях гинуть один за одним, а тут якісь "любовні трикутники". "Безславно вмер, а кажете: убито". У суді починаються чвари. Лесько Черкес розповідає сумну історію про невзаємне кохання Івана Іскри - бравого козака, до Марусі Чурай.

Розпочався другий день засідань. Першою свідчила Ящиха: "Любов — це, люди, діло неосудне. По всі віки. Во вік віків. Амінь". Захистити Марусю намагався Мартен Пушкар та Іскра. Останній вразив промовою про те, що Марусині пісні - голос цілої України! Ті пісні здатні повести за собою людей, оживити мертвих, підняти дух,

наставити козацтво на перемогу. Та суд був невблаганним. Вироком була страта. Страта на шибениці. Ні сльозинки не впало з Марусиного ока.

Розділ 2, полтавський полк виходить на зорі

Після винесення вироку Полтава наче замовкла. Чи своїм рішенням була приголомшена, чи не вистачало Марусиних пісень... Готується полк до походу, дорога належить неблизька й нелегка. Полтавою несеться посланець з листом до самого Богдана Хмельницького. Посланцем є той, хто більше за всіх опікувався долею Марусі Чурай – до безтями закоханий Іван Іскра.

Розділ 3, сповідь

До Марусиної страти лишається три дні, котрі вона проводить в думках про минуле, теперішнє та майбутнє. Чураївна зазирає у найтемніші куточки власної душі, признається собі в тому, про що й думати раніше боялася. Думки дівчині вкрай песимістичні, адже Маруся виявилася покинутою усім світом та звинуваченою в злочині, якого не коїла. Чураївна сподівається, що три дні пролетять, як одна мить, щоб не мучитись, щоб не страждати. Та несподівано для самої себе Маруся поринає в океан спогадів про щасливе, безтурботне дитинство, де вони з Грицем разом – закохані і несміливі. Чураївна згадує ті часи, коли їм з коханим було по вісімнадцять років. До цих спогадів юна дівчина ставиться особливо ніжно.

Наче куля, поцілює в Марусю спогад про загибель батька. Чурай був сміливим, чесним і гордим козаком, тому, певно, й звався Гордієм. Загинув він, як личить і воїну, від рук ворогів страшною смертю – на палі. Гордієві Чураю було краще краще загинути так, ніж здатися. Ця жахлива подія вилилася в першу пісню, враженої смертю рідного батька, Марусі.

Маруся Чурай була плодом палкого кохання її батьків. Дівчина з малечку знала, яку силу має любов, тому найбільшою її мрією було покохати так, як кохали одне одного батьки. І от Марусі здалося, що вона зустріла кохання всього життя – Гриця. Тоді вона ще не знала, скільки їй коштуватиме ця фатальна помилка, хоча й здогадувалась: "Моя любов чолом сягала неба, А Гриць ходив ногами по землі". Навіть застереження матері не врятували Марусю. Чураїха добре розуміла, що Гриць Марусі не рівня, що не цінує він душу так, як гроші. Доказом цього стало його сватання до Вишняківни, але вже було пізно. Чураївна була приголомшена звісткою про стосунки Гриця й Вишняківни настільки, що тяжко захворіла, втратила бажання жити. Незважаючи на це, Маруся жодного разу не заплакала, не виявила своїх емоцій на публіці. Такою гордою вона була.

Але ж не все так погано. І в Марусиному скаліченому житті були яскраві, сповнені радості моменти. Кохання, що лише згодом виявилось нещасним, – найщасливіша сторінка життя. Маруся та Гриць любили одне одного, мов діти: щиро й відверто. Завдяки цим світлим почуттям душа Марусі бриніла піснями, котрі згодом стали скарбом для України. Закохані мріяли про спільне майбутнє, але Гриць боявся буденщини, йому краще було б в бою загинути. До того ж, Бобренчиха зробила все, аби завадити єднанню Грицевого серця з Марусиним.

Мати обрала для свого сина кращу долю – Галю Вишняківну. Та Гриць і цього не зміг. Врешті-решт він повернувся до Марусі з клятвами та обіцянками. Але вже раз зраджена дівчина не повірила, тому зламана, зневірена Маруся вирішила покінчити з життям. Вона зварила для себе зілля, яке згодом й випив Гриць.

Останній ранок. Маруся виправдовує для себе Гриця і власну смерть сприймає як шлях до коханого свого. Мати приносить одяг: білу сорочку, намисто, бо смерть буває лише раз на все життя.

Розділ 4, гінець до гетьмана

Час спливає, та Іскра не втрачає надії і мчить до Хмельницького в Білу Церкву, де тим часом точиться кривавий бій.

Іван Іскра дістається гетьмана, до якого величезна черга людей зі справами державної важливості, а в Іскри про чиєсь одне життя. Подолавши неблизький шлях, Іван наважується звернутися до Хмельницького у справах Марусі. Богдан розуміє як людина горе Іскри, Марусі та й усієї України. Гетьман не забув про славного козака Гордія Чурая, не забув пісень Марусиних, що змушували рухатися вперед, боротися за долю України-неньки. Отже, отримавши гетьманське добро, Іван Іскра вирушає до Полтави. Але головним запитанням залишається: чи встигне він, адже до страти лічені години.

Розділ 4, страта

На світанку Маруся вже була морально готова до страти, її душа заспокоїлась. Тільки одне хвилювало дівчину – її честь. Маруся Чурай переймалася тим, чи покладуть їй пучечок червоної калини, який символізував дівочу честь, на груди.

Шибениця вже готова, натовп чекає цинічно видовищ. Один тільки Лесько Черкес ніяк не знайде собі місця. Парубок метушиться у пошуку порятунку, спасіння для Марусі. Безжальний натовп висовує наперед Бобренчиху як мати вбитого. Натовпом пройшло: "Ведуть!".

Маруся йшла так, наче не на страту, жодних емоцій, жодної сльозинки, горда й непохитна, якою її звикла бачити Полтава. Може, тому її не жаліли? Усі та кожен розуміли, що стриманість Марусі давалася їй дуже тяжко. Усі та кожен розуміли, що не змогли б так. Та Чураївна зіплена з того ж тіста, що й батько, Іскра, Черкес, Шибист, Хмельницький... Незламна й нескорена...

Аж ось, Іван Іскра встигає вчасно і скасовує рішення суду наказом гетьмана. У неспокійні часи, у часи, коли війна забирає життя одне за одним, не можна так розважливо ставитись до найвищої цінності людства – життя. До того ж, Маруся – не просто одне життя, а голос народу, голос України.

Розділ 6, проща

Серце Марусиної матері не витримує цих шалених подій, і за півтора тижня вона помирає. Провівши маму на той світ, дівчина залишається одна-однісінька, усіма забута й покинута, тому Маруся вирушає на прощу до Києва.

Змарніла, худа, чорна від горя, Маруся йде далекими дорогами і нічого не помічає, мов чужа дивиться світ. Але українські краєвиди не здатні полишити когось байдужим

до їхньої краси. Дивовижність українських земель працювала як ліки для зневіреної дівчини.

Згодом, зцілена красою України, Маруся зустрічає мандрівного дяка. На той момент дівчина вже була готова до діалогу і прагнула спілкування, їй знову хотілося вірити, говорити, слухати. Мандрівники розповіли одне одному історії власних життів і двинулись до Києва, не оминаючи місць козацької бойової слави. Десь воювали на чолі з Острянницею, десь – із Кончаком, десь – із Наливайком. Северина Наливайка, котрий "і жив, і вмер як личить козаку", вороги спалили у мідному бику.

Рухаючись далі, Маруся з дяком потрапляють у Лубни – столицю Яреми Вишневецького, котрого автор називає "руйнатором" України. Дяк розповідає про страшні події за часів Вишневецького. Маруся настільки проймається болем народу, що забуває про власні страждання і... складає пісню! Мандрівний дяк був вражений талантом дівчини. Він радів тому, що в Україні ще існують люди, здатні говорити зворушуючи і часами мотивуючу правду у піснях.

Дорога з Лубен до Києва видається мандрівникам стражденною, адже вони згадують жахи, що Україна була вимушена пережити, і розуміють, що історію славного українського народу писати нікому. Порожні хати, покинуті села – все це наслідки страшної війни. Маруся і дяк вирішують, що навіть на цвинтарі менше болю та сліз, тому й залишаються там ночувати. На кладовищі вже немає підлощів та злості, тут ніхто не вчинить кривди. Тут є примирення. Примирення з тим, що вже все сталося. На цвинтарі Маруся побачила могилу поляка. Мабуть, там вся його родина, весь його біль, і цей надгробок – його Батьківщина.

Дяк із Марусею дістаються Києва. Столиця виглядає зовсім інакше, ніж у мирні часи. Місто схоже на руїни, незагоєну рану. Таким Київ став через боротьбу українців проти загарбників. Не пожаліли польський гетьман Потоцький та литовський Радзивілл ані людей, ані міста, ані храмів. За три дні запеклих боїв більшість церков були знищені дощенту, лише Києво-Печерська лавра вціліла, а точніше її печери.

Дяк розповів Марусі ледь не про всіх священників та мучеників, чиї життя досягли кінцевої крапки саме тут – у лаврі. Мандрівний дяк замислюється над тим, скільки славних козаків померли мученицькою смертю. Дяк виголошує палку промову про героїв України, не оминає прізвищ Наливайка та Чурая. Маруся, почувши батькове ім'я заходиться в сльозах, але не розповідає дякові про своє походження. Той продовжує, говорячи про те, що діти змалечку повинні знати історію рідного краю – героїчне минуле України. Він впевнений, що тільки так можна виховати справжнього патріота.

Одного разу мандрівник розповідає Марусі й про свою нещасну долю. Дяк зрікся свого кохання через те, що його кохана жінка назвала співучу українську мову "хлопською". Такого удару він не витримав і вирішив, що краще бути нещасним, ніж миритися з таким ставленням до його Батьківщини. Розповідь дяка, прості і мудрі слова загоїли Марусині душевні рани, допомогли знову навчитися відчувати чужий біль. У храмі Маруся Чурай поминає померлих, що були їй близькими: матір, батька та Гриця.

Після цього шляхи Марусі та дяка розходяться. Він йде мовчки, заливши хустку у

подарунок та добрі спогади про себе. Проща у Києва дає Марусі сили жити, і вона рушає додому, до Полтави.

Розділ 7, дідова балка

У Полтаві зима не минула спокійно. У Білій Церкві було підписано угоду, внаслідок якої польське панство рушило у Полтаву. Місто перетворилося на привида, не чути було дитячий сміх і людський гомін, суцільна пустота. Тільки димок було видно з куреня діда Галерника, що вже давно жив неподалік балки. Своє прізвисько він отримав через те, що пробув двадцять років на галері в неволі. Відколи дід звільнився, він різьбить з дерева різні речі. Навіть під загрозою ворожої навали Галерник нікуди з рідної домівки не пішов, разом із ним залишилась Маруся.

Одного разу до діда прийшов Іван Іскра, щоб довідатися про Марусю. Галерник відповів, що та повернулася з прощі дивна й змарніла, не готова до спілкування з людьми. Дівчина залишалася гордою, тому не приймала будь-якої турботи. Але Іван не полишав надії на те, що зможе зробити її щасливою. Парубок щиро переймався життям та здоров'ям Марусі, але дівчина ніяк на це не реагує. Іскра згадує їхнє спільне дитинство, схожі долі батьків. Мучиться від нерозділеного кохання, але вірить, що його дух та завзяття візьме верх.

Розділ 8, облога Полтави

Під брамами Полтави вишикувалося вороже військо. Зима видалася холодною та сніжною, тому ворогові було нелегко дістатися Полтави. За Білоцерковською угодою вороже військо повинні пустити до міста, але брама зачинена.

Полтавчани на чолі із Пушкарем заявляють, що незважаючи на будь-які угоди, Полтава – українське місто. Вони стоять на своїй землі і за свою землю. Полтаву тримає міцний вал, на якому стоїть Іван Іскра.

Іскра думає про Марусю: чи не змерзла вона в холодній хаті одна серед зими, чи нормально почувається вона самотньою. Іван пропонував коханій вийти за нього заміж, але та відмовила, аргументуючи це тим, що вона сама нещасна, тому не зможе ошчасливити парубка.

Полтава не здається. Облога триває три тижні, вороже військо вже почало вирубувати ліс, у місті голод, всі дороги обірвані. І так тривало до самого Різдва. Тільки після свята місто було звільнено.

Марусі з кожним днем ставало все гірше, а Полтава навпаки ожила.

Розділ 9, весна, і смерть, і світле воскресіння

Врешті-решт, після тяжкої, тривожної зими прийшла весна. Навесні все живе, росте і квітне, на це й сподівалася Маруся. Україною спалахнули нові центри повстань. Уся країна палала. Тоді й Івану довелося знову йти до бою, полишивши Марусю, хвору на сухоти, саму. Згодом, вона помирає.

Душа дівчини дивилася на те, як козаки йдуть з міста до бою. Військо йшло, співаючи Марусині пісні: "Зелененький барвіночку", "Не плач, не журися, а за свого миленького богу помолися" та інші. І серед них "Ой не ходи, Грицю". Тоді душа дівчини не витримала: "Дівчаточка, дівчатонька, дівчата! Цю не співайте, я ж ще жива".